

SHOTË GALICA PRIJËSE E ÇETAVE ÇLIRIMTARE

*Lum Kosova e lum Drenica
Heroinë Sh o t ë G a l i c a
Shqipe mali me dy fletë
Dymdhet vjet luftoi në çetë.
(Populli)*

Gratë tona nëpër betejat shekullore

Mbi trojet shqiptare tash dy mijë vjet s'kanë të sosur dramat dhe faktobet ogurzeza. Lukuni ujqërish grabitçarë u vërsulën mbi ne dhe me kthetrat e gjakosura na copëtuan në shumë pjesë. Në kacafytje me ta, krahas burrave u shquan edhe gratë. Dhe, mu kjo dëshmon karakterin çlirimtar të luftërave tona nëpër shekuj, sepse mendimtari ynë i ndritur Sami Frashëri thoshte: "Në cilën anë të luftës sheh se gratë kanë rrokur armët, mos dysho në të drejtën që ka ajo anë, sepse gruaja nuk i kap armët pa qenë gjendja e padurueshme".¹ Të gjithë rilindësit tanë e çmonin gruan. Ajo në veprat e tyre del e bukur si Helena, besnike si Penelopa dhe inteligjente si Minevra.²

¹ Sami Frashëri: *Vepra 3*, Prishtinë, 1978, fq. 114.

² Rexhep Qosja: *Kontinuitete*, Prishtinë, 1972, fq. 98.

Përkundër zakoneve shtypëse e raporteve skllavëruese, që në vend të parmendës e pushkës u preferonin furkën dhe djepin,³ ato gjenin forma dhe mënyra për t'u radhitur përkrah burrit, vëllait apo djalit në luftëra dhe beteja për liri e pavarësi.

Duke shfletuar historinë tonë të ndritshme, që nga Teuta e deri më sot gjejmë përplot figura të shquara grash që kanë rënë në fushën e nderit. Ato më parë kanë përqaftuar vdekjen sesa turpin dhe nënshtrimin. Kur s'kanë pasur mundësi të luftojnë janë vetëfljuar. Për këtë flasin toponimet e shumta, si: "Kuvendi i Gocave" në Martanesh, "Shkëmbi i Vajes" në rrethin e Krujës, "Bunari i Çikave" në rrethin e Deçanit, "Maja e Vajzës" në Vuthaj etj. që janë të lidhura me ngjarje të tilla.

Krahas vetëfljimit gruaja shqiptare u shqua edhe si luftëtare. Kështu, qysh më 1639, kur Vuço Pasha, bejlerbeu i Bosnjës, duke shfrytëzuar dimrin e egër u mundua t'i gjunjëzojë kelmendasit, bija më e bukur e tyre, NORA, apo siç do të quhet më vonë Judita shqiptare, vendosi të sakrifikohet për vendin e vet. Ajo shkoi në tendën e beut dhe e theri me briskun që kishte fshehur në gji. Rrugën e saj e vazhduan edhe shumë malësore të tjera, si: Tringa Smail Ivezaj nga Gruda, e cila që nga fëmijëria vishet si djalë (i ati Smail Martini nuk kishte djalë)⁴ dhe lufton trimërisht në betejat e Malësisë

---

³ Mediha Shuteriqi, *Gruaja shqiptare në luftën për çlirimin kombëtar*, kumtesë në Simpoziumin për Skënderbeun, Prishtinë, 1968, fq. 405.

⁴ *Këngë popullore të Rilindjes Kombëtare*, IAP, Prishtinë, 1978, fq. 319.

së Madhe, mandej Norë Kolja (reja e Dedë Gjon Lulit) nga Hoti, Bikë Alija nga Shtupeqi i Madh, Mire Tërbaqja nga Vlora, Marie Golemi nga Sopoti, Hasimja nga Mirashi i Ferizajt, Hajria nga Shkodra, Ajetja e Demë Ahmetit nga Mavriqi, Zylfija nga Zhilivoda e shumë e shumë të tjera.

Edhe në periudhat e mëvonshme u dalluan luftëtare të shumta, si: Margaritë Tutulami, Marie Shllaku, Zoja Curre, Myrvete Peza-Karafili, Fata Berberi, Rukie Roshi, Haxhere Myzyri, Ibe Palikuqi, Ganimete Tërbeshi, Melihate Deda, Nurie Zeka, Ylfete Humolli etj.

As në fushën e dijes dhe të kulturës gratë shqiptare nuk mbetën prapa. Mjafton të përmenden: Princesha rumune me origjinë shqiptare Elena Gjika (Dora d'Istria), motrat Sevastie dhe Parashqevi Qiriazi, Marigo Pozio, Shaqe Cobja, Katarina Cikla, Gonxhe Bojaxhiu (Nënë Tereza), Nermin Vlora-Falaski, etj.

Në mesin e tyre, si mal me kurorë qëndron amazonja shqiptare, heroina e kombit, Qerime Halil Radi-sheva e skalitur në altarin e historisë me emrin **S H O T Ë G A L I C A**. Ajo veçohet nga të tjerat se ishte udhëheqëse dhe prijëse e çetave çlirimtare. Raste të tilla historia njeh pak. Deri diku kështu veproi Zhan D'Arka franceze. Ajo në moshën 17-vjeçare u priu francezëve kundër anglezëve dhe pyetjes së gjykatësit anglez se çka e shtyri të dalë maleve iu përgjigj: Dashuria për Francën. Edhe Shota 19-vjeçare doli maleve e shtyrë nga një dashuri e vetme: Dashuria për Kosovën!

Vajza zëëmbël, çiftelia dhe pushka

Fshati më verior i Drenicës është Radisheva. Ky vendbanim i lashtë përmendet qysh më 1445,⁵ ka bërë emër në histori. Sa e sa herë është djegur dhe rrafshuar me tokë nga armiq të ndryshëm dhe prapë është ngjallur.

Në kodrën e quajtur Piskavicë jetonte familja e Halil Sejdisë, e njohur për trimëri e bujari. Që nga stërgjyshi, Smajl Tahiri, të gjithë burrat e saj i kishte gjetur vdekja në fushën e betejës. Edhe Halili atë rrugë e ndiqte. U martua me Salën e Mujë Mujës nga Klina e Poshtme dhe iu lindën shtatë fëmijë, gjashtë djem (Neziri, Beqiri, Salihu, Mehmeti, Muja dhe Rexhepi) e një vajzë (Qerimja).

Njëqind e dy vjet më parë, më 1895, tri krisma pushkësh e zgjuan nga gjumi vjeshtak Radishevën legjendare. Diçka e pazakontë për këto anë, lajmëronin lindjen e një vajze. Ishte e bukur zi zanë mali. E pagëzuan Qerime. E ëma i druante syrit të keq. I ati e donte aq shumë sa kurrë s'e ndante nga vetja dhe gjithmonë e thërriste me emrin perkëdhelës Shotë.

Bukuria, shkathtësia, kënga dhe tingujt lozonjarë që nxirrte çiftelia e saj s'ti linin dy pika mend. S'bëhej dasmë a gazmend pa pjesëmarrjen e saj. Në odën e tyre shpesh qendronte edhe Azem Galica (motra e tij Mihanja ishte e martuar për vëllain e Shotës, Nezirin).

---

⁵ Fazli Hajrizi, *Gjuha dhe njerëzit janë tapia e vendit*, Arena, Mitrovicë, 1997.

Vajza zëmbël e me gërsheta shtojzovalleje e kishte magjepsur trimin. As ajo nuk u përballonte dot vësh-trimeve të tija të zjarra. I lakmonte atij dhe pushkës se tij varur në mur. Ditët kalonin e dashuria e tyre rritej. Më 1912 u fejuan. Mirëpo, ngjarjet rodhën ndryshe dhe martesë e tyre u pengua. Azemi u kap nga forcat serbe dhe u dërgua thellë në burgjet e Serbisë, ndërsa Shota mbeti ta përgatiste pajën e nusërisë.

Galica mirëpret Nusen e Maleve

Një ditë qershori 1915 u thyen dyert e burgjeve, u vranë rojat, u kapitën fushat e malet dhe Trimi vetë i njëmbëdhjeti u gjend në Radishevë. U morën vesh me dy fjalë: martesë e tyre të bëhej pa dasmë, sepse ishte kohë lufte e armiku qendronte të pragu i vatrave. Vasha lidhi gërshetat, vuri plisin në kokë dhe e veshur si burrë doli në oborr. Babai e përqafoi fort dhe duke ia dhuruar nagantin e vet i uroi fat në martesë e në betejë.

Galica u bëri pritje madhështore bashkëshortëve të rinj. Breshëritë e pushkëve përshëndetën nusërinë e Shotës. Kryeplaku në emër të të gjithëve tha: Mirë se na erdhe o j nusja e Trimit, po ne do të të thërrasim NUSJA E MALEVE, se ti qenke burrë e shkuar burrit. Këto male do ta ruajnë hijeshinë tënde, se ti ua fale nusërinë atyre.⁶

---

⁶ Adem Gashi, *Nusja e maleve dhe trimi*, Pëllumbi i paqes, Prishtinë, 1989, fq. 27.

Muajt e parë të martesës i kaluan pa trazime të mëdha. Pas një viti u lindi djali SADRIU, për të cilin u gëzua mbarë Drenica. Ky gëzim që fare jetëshkurtër. Pas gjashtë muajsh djali vdes dhe më Shota kurrë s'do të këtë fëmijë. Fëmijë të saj do të bëhen jetimët e të vrarëve nëpër beteja.

Përleshjen e parë me armikun e zhvilluan në Galicë, në fund të vitit 1916. Gjatë gjithë luftës jehonin zërat trishtues: O prite, prite Azem Galicën! dhe O prite, prite Shotë Galicën! Armiku me humbje dhe i turpëruar u tërhoq e këta me këtë mbiemër të përbashkët dolën maleve dhe të pandarë luftuan deri në vdekje.

Dalja e Shotës maleve, e veshur si burrë, në fillim nuk u prit mirë nga të gjithë. Pati reagime të ashpra dhe disa edhe u larguan nga çeta për shkak të saj. Ajo ishte e vendosur në rrugën e saj. Lufta e saj ishte e dyfishtë: e luftonte armikun dhe i luftonte zakonet prapanike që e kishin robëruar femrën shqiptare. Trimëria dhe guximi i saj u provuan shumë shpejt dhe të gjithë ata që kishin menduar ndryshe të turpëruar u kthyen në çetë duke i kërkuar falje. Kjo u pa në betejën e përgjakshme të Obrisë, më 6 maj 1917, në luftën e Radishevës më 1919, si dhe në shumë beteja të tjera të zhvilluara kudo nëpër Kosovë. Akti më heroik i saj mbetet vrasja e naçallnikut të Mitrovicës më 1921, i cili pamëshirshëm ia kishte masakruar Nënë Sherifen me bija në malet e Dubocit. Para se ta vriste i drejtohet me këto fjalë:

*Naçallnik, he fytyrzi
Boll ke dalë shpi për shpi
Boll me gra ke ba mahi
Ke vra f'mi tuj pi n'gji
Tash po sheh grue me sy
E djeg veten të vret ty
Rrept po qet Shota allti
Dekun n'tokë e ka shtri.⁷*

Pushkën në dorë e abetaren në gji

Krahas luftës me armë Shota e çmonte edhe luftën me penë. Ajo thoshte: "Shtylla e kombit asht shkolla në gjuhën e nanës". Shoqërohej me Igballë Prishtinën dhe librat që ua sillte Hasani nga mërgimi i shpërndanin në popull. Edhe vetë sa ishte në Zonën Neutrale të Junikut, në kullën e Tafë Hoxhës, e kishte mësuar shkrim-leximin nga mësuesi patriot Nimon Ferizi.

Natyra mëmë kësaj trimëreshe i kishte dhuruar edhe shumë dhunti. Ndër to do veçuar oratorinë e shkëlqyer. Fjalës së saj të bukur ia pati lakmi edhe mikja angleze Meri Edith Durham (1863-1944), që shqiptarët e quanin "mbretëresha e pakurorëzuar e Shqipërisë". Në shumë raste ndërhyrja e saj ka mbyllur zënkat dhe ngatërresat ndërvëllazërore, si p.sh. kur u vra Beqir Vokshi apo Zefi i Vogël. Gjuha e saj mjaltë kur e donte puna

---

⁷ Ajet Haxhiu, *Shotë dhe Azem Galica*, Tiranë, 1976, fq. 176-177.

nxirrte edhe helm nepërke. Kjo ngjante kur kishte të bënte me armiqtë apo bashkëpunëtorët e tyre. Ajo shumëherë ka pritur dhe udhëhequr delegacione. Nuk harrohet takimi me delegacionin serb në Kollë, nën hijen e Dy Vojsave, ku fjalën kryesore e pati ajo. Ceroviqi i mllefosur për mosesukses nisi t'i fyejë duke u thënë se gratë shqiptare e kanë pasur zakon të heshtin para burrave. Këshilltari i çetës, Fazli Berani, ia kishte kthyer: Zotëri, ne e kishim shtetin dhe Teutën mbretëreshë kur ju nuk kishit emër fare.⁸ Ose kur Zenel Çausi i Gradicës i pat thenë: Gjynah asht grueja me bajtë tesha të burrave”, ajo i qe përgjigjur: ”Edhe ti, zotëri Çaus, kishe ba ma sevap dhe ishe dokë ma mirë me i pas veshë teshat e grave.”⁹

Edhe në epopenë e lavdishme të ”Arbërisë së Vogël” të 15 korrikut 1924 Shota u tregua heroinë e vërtetë. Pasi ndihmoi burrin për ta çarë rrethimin e parë, me sugjerimin e tij u ndal dhe i përcolli gratë e fëmijët e Galicës jashtë rrethimit. Të Kroni i Hatës i ndalojnë xhandarët dhe pyesin për familjen e Azemit. Kjo, edhe pse e veshur si grua dhe nuk njihej, lajmërohet duke iu drejtuar turmës:”Oj motra, mos harroni, kur të mbarojë lufta i tregoni Azemit se gratë e tij i kanë marrë Bajram Haliti nga Selaci dhe Kasom Gërdovci nga Llapi”. Ata të frikësuar i betohen se u

---

⁸ Mehmet Kajtazi, *Shote Galica*, Prishtinë, 1995, fq. 80.

⁹ Dr. Mehmet Rukiqi, *Azem Galica në krijimtarinë popullore tregimtare*, Fjala jonë, Prishtinë, 1995.

interesuan për t'iu ndihmuar dhe vërtet i përcollën pa therrë në këmbë deri te Mon Kozhica.

Qëndrim burrëror mban edhe kur e gjen trimin e plagosur në Qyqavicë. Prore i rrin te koka duke i dhënë zemër e kurajo. Edhe kur i vdiq në prehër ajo nuk u hutua fare. I derdhi dy-tri pika lot dhe me ndihmën e shokëve ia çoi amanetin në vend, e varrosi në thellësi të tokës Mëmë, në shpellën enigmatike "Çuku që kërcet".

O prite, prite Azem Galicën!

Lufta duhej vazhduar në emër të kryetrimt. Armiku nuk guxonte ta merrte vesh vdekjen e tij. Për këtë u betuan të gjithë mu pranë varrit më të thellë në botë. Malet e Përçevës jehuan larg e larg duke e përcjellur kushtrimin "O prite, prite Azem Galicën!".

Në ballë të Çetës kreshnike u vu vetë Shota, të cilën e udhëhoqi me sukses vite me radhë. Disa muaj i kaluan në Shkodër duke kontaktuar me Hasan Prishtinën, Bajram Currin, Hoxhë Kadriun e me anëtarë të tjerë të Komitetit të Kosovës. Në muajin tetor kthehen në Kosovë dhe vazhdojnë aktivitetin luftarak duke ndërmarrë shumë aksione të armatosura. Betejën e parë e zhvilluan në Prekaz, të Mehajt. Aty kishte qenë edhe vetë naçallniku i Deviqit, i cili pasi e kishte shpëtuar kokën, pohonte se me sytë e vet e kishte parë Azemin duke komanduar. Dhe fjala mori dheun. Armiqtë i kaploi frika dhe paniku. I tërë aparati

shtetëror u vu në vërtetimin e kësaj çështjeje. Ishin angazhuar njerëz dhe pyetej kudo e kushdo. Edhe kriminelit Miliq Kërsta nuk flinte i qetë. I kishte hyrë lepuri në bark ngaqë Lëvizja Kaçake sërish kishte marrë hov. Një ditë e kishte ndalë Ajët Paliqin e Çubrelit tek po shkonte për të bluar në Istog dhe e kishte pyetur: "A u vra Azem Bejta?. Ky pasi mendohet pak i përgjigjet me mjeshtri: Nuk e di qebesa, ma shumë po thonë jo se po".¹⁰

Muajt e egër janar-shkurt të vitit 1925 çeta e saj dhe ajo e Mehmet Delisë i kaluan në bjeshkët e Dragobisë duke e ndihmuar Plakun e Maleve në luftë me forcat serbo-zogiste.

Betejën e fundit Shotë Galica me çetën e vet e zhvilloi në Llaushë, te Gecajt, më 1926. Ishte vjeshtë e vonë. Sipas taktikës së Azemit, edhe kjo çetë e ndan në dy grupe. Natën i hetojnë dhe i rrethojnë forca të mëdha. Në mëngjes herët fillon lufta. Dikur pas dite u vijnë forca të reja ushtarake me një top malor. Fillon përleshja e përgjakshme. Shota plagoset rëndë, por qëndron. U ndihmojnë edhe burrat e fshatit dhe kah mbrëmja çajnë rrethimin. Asaj rruge, pasi mori ca jetimë të shokëve të vrarë, nisët për në Shqipëri. Po shkonte për të mos u kthyer kurrë. Ishte kjo lamtumira e saj e fundit për Kosovën e dashur, për këtë tokë, që 12 vjet e mbrojti me pushkë në dorë.

---

¹⁰ Halil Kajtazi, *Proza popullore e Drenicës*, Prishtinë, 1986, fq. 309.

Uria, Mbreti hakmarrës dhe gangrena e mallkuar

Fitorja e Nolit i gëzoi edhe kosovarët. Ata tashmë ishin më të lirë e më të sigurt për ta kaluar kufirin. Edhe Nusja e Maleve me jetimët dhe me Plakun e Çetës (Bekë Hysenin) kaluan në Shqipëri me shpresa më të mëdha. Por shumë shpejt u shuan ëndrrat e tyre. Qeverisja e re qe jetëshkurtër. Sërish në pushtet erdhën të mëparshmit. Moçalishtet u mbushën me kosovarë. Ata ishin mësuar nëpër maja të shkrepave dhe s'i përballonin dot asaj klime. I zinte malarja dhe çdo ditë lëngonin e vdisnin.

Shotë Galica me grupin e vet u vendosën në Shullaz, në një shtëpi të vjetër përdhese. Zemërplatur e të mërëzitur për Kosovën e robëruar mezi i kalonin ditët e para. Shitën çdo gjë për ta mbajtur shpirtin gjallë. U mbeti vetëm kali i Azemit, ALLÇI. Në magje as një kothere buke, ndërsa fëmijët e cfilitur kërkonin bukë. Plaku i zënë ethesh rrinte ratë. Shota duhej të sfidonte të keqen. Do ta shiste pasurinë e fundit të burrit, kalin, për ta mbijetuar vdekjen. E njoftoi plakun, i cili zuri të qajë. Vonë vajti në pazarin e Fushë-Krujës. Një kosovar e njohu dhe pasi pagoi dyfish tha: Kali i Azem Galicës do të kthehet në Kosovë!

Dergja e than lisin dhe e plas shkëmbin. Edhe Shtatselvinë e zuri e mallkuara gangrenë. Ia brente dorën dhe këmbën. Aq shumë ishte dobësuar kjo luaneshë sa të vinte rëndë ta shihje. Një ditë i shkroi Ahmet Zogut: "Unë jam e shoqja e Azem Galicës nga

Kosova. Gjindem në katundin Shullaz të Fushë-Krujës. Ndodhem me katër fëmijë jetima e jam tue vdekë nga uria.¹¹ Mbreti tekanjоз jo që i ndihmoi, por vendosi t'i hakmerret (edhe burrin ia kishte dënuar me vdekje në mungesë). U përpoq ta gjejë ndonjë mjek që ta helmonte në spital ku ishte shtrirë për t'u shëruar. Një ditë jetimët e "saj" grumbulluan pak lekë dhe pa e pyetur askënd i kërcyen telat e jetimores dhe shkuan ta vizitojnë "nënë e tyre"-SHOTËN. Ata e lajmëruan për rrezikun që e priste. Ajo, e lënduar në shpirt dhe e dërrmuar fizikisht, u detyrua ta braktisë spitalin e Tiranës.

Për t'i ngrysur edhe ca ditë të mjerueshme u strehua në një vend tjetër, në një rrënojë të fshatit Dërven.

Korrik 1927. Java e dytë. Dërveni i Fushë-Krujës gdhiu në zi. Nga shtëpia përdhese vinte gjëma mbytëse. Nusja e Maleve, pa i mbushur të 32 pranverat, kishte ndërruar jetë. Shpirti i saj kishte vajtur në amshueshmëri. Lumi mortor rritej e rritej. Në ballë Plaku dhe jetimët. Pas tyre kosovarët dhe mbarë Shqipëria. Kërcënimet e pushtetarëve kishin vajtur huq. I nipi, Imer Halili, në dorë mbante një shishe me një letër brenda. E lëshoi në varr pranë saj dhe i mbuluan me dhe. U mbajtën fjalime e u recituan poezi. Mbi varr kurora lulesh e tufa karafilash.

Më 1962 e rivarrosën (në saje të shishes që e gjetën lehtë) në Fushë-Krujë dhe e nderuan me titullin

---

¹¹ Ajet Haxhiu, *po aty*, fq. 260.

"Heroinë e Popullit". Figura e saj u përjetësua edhe në dy monumente, në Fushë-Krujë dhe në Kukës.

Kosova martire kujtimin për bijën e vet të dashur e ruajti thellë në zemër. Për të u thurën këngë, u hartuan poezi e u shkruan romane. Shumë shoqëri, shkolla e ente të ndryshme me pietet mbajnë emrin e saj. Edhe sot urimi më i bukur për vajzat kosovare është t'u thuash: U BËFSH SI SHOTË GALICA!

Sivjet nder të veçantë i ka bërë Instituti i Historisë në Prishtinë, që në 70-vjetorin e rënies së saj organizoi sesionin shkencor me titull "SHOTË GALICA-HEROINË E KOMBIT".

